

**ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.
ՀԱՅ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ
ՍՓՅՈՒՌՔՈՒՄ 21-ՐԴ ԴԱՐՈՒՄ**

Վահրամ Հովյան՝

Հոդվածը նվիրվում է հայոց պետականության
վերականգնման 100-ամյակին

Բանալի բառեր՝ սփյուռք, ինքնություն, պետականություն, ապակենտրոն-
հորիզոնական կառուցվածք, կենտրոնաձիգ-ուղղահայաց կառուցվածք:

Ազգային ինքնության ներկա վիճակը սփյուռքում

Հայկական սփյուռքի առջև ծառայած ամենամեծ մարտահրավերներից մեկը ինքնության կորուստն է, քանզի ազգերը մեռնում են ոչ թե ֆիզիկապես, այլ հոգեպես: Անգամ խոշորամասշտաբ կոտորածների ու ցեղասպանությունների միջոցով հնարավոր չէ ֆիզիկապես ոչնչացնել որևէ ժողովրդի ամբողջությամբ: Թե՛ հայերը, թե՛ հրեաները և թե՛ ցեղասպանության ենթարկված այլ ժողովուրդներ, չնայած ահռելի մարդկային կորուստներին, այնուամենայնիվ, չեն վերացել աշխարհից: Փոխարենը վերացել են այն ժողովուրդները, որոնք, թեև չեն ենթարկվել ցեղասպանության, բայց դատապարտվել են հոգևոր մահվան, այն է՝ կորցրել են ազգային նկարագիրը և ձուլվել այլ ժողովուրդներին:

Հայ ինքնությունը սփյուռքում տասնամյակներ շարունակ¹ հիմնված է եղել լեզվի, կրոնի, ազգային մշակույթի, ցեղասպանության հիշողության,

^{*} «Նորավանք» ԳԿՀ Գիտական-փորձագիտական խորհրդի քարտուղար, Հայագիտական կենտրոնի ավագ փորձագետ:

¹ Չնայած դարերի ընթացքում հայրենի երկրից հայերի արտագաղթին և արտերկրում հայկական գաղթօջախների բազմադարյա գոյությանը, այնուամենայնիվ, գիտական շրջանակներում ընդունված է այն տեսակետը, որ հայկական սփյուռքը ցեղասպանության հետևանք է: Համարվում է, որ նախքան ցեղասպանությունը եղել են պարզապես հայկական գաղթօջախներ հայրենիքից դուրս, իսկ սփյուռքը՝ որպես բովանդակ ամբողջություն, ձևավորվել է ցեղասպանության հետևանքով:

հայկական ավանդական ընտանիքի պահպանման գաղափարների վրա, որոնք էլ հանդես են եկել որպես ազգային ինքնագիտակցության բաղադրիչներ: Մակայն բոլոր այս բաղադրիչներն էլ ժամանակի ընթացքում նահանջ են ապրել: Նրանց թուլությունն ու խոցելիությունն ակնհայտ երևում են ժամանակի ու տարածության մեջ:

Ժամանակային առումով հայ ինքնության բաղադրիչների կորուստն ակնհայտ իրեն ցույց է տվել դեռևս հայկական սփյուռքի ձևավորման վաղ փուլում՝ 1920-30-ական թթ., երբ սփյուռքը կազմում էին ցեղասպանության ենթարկվածների առաջին սերնդի ներկայացուցիչները, ինչի մասին ասեազանգել են ժամանակի հայ մտավորականներն ու հասարակական-քաղաքական շրջանակների ներկայացուցիչները: Օրինակ, ազգային խնդիրներով մտահոգ Շահան Նաթալին դեռևս 1920-ական թթ. գրում է. «Չենք կարծեր, որ ռեւէ մէկը յաւակնի Ֆրանսիայի մէջ գտնուող Հային միայն մէկ տասնեակ տարի յետոյ ֆրանսերէն լեզուին փոխարէն հայերէնը խօսիլ տալ» [1, էջ 38]: Իսկ Գարեգին Նժդեհը նույն խնդրի առնչությամբ 1930թ. գրում է. «Կասկածէ դուրս է եւ այն, որ հայութեան տարագիր կէսի համար – եթէ օր առաջ չհոգեփոխուեց – սակաւաթիւ տարիներ են պէտք, որպէսզի նրա կէանքում մահուան տրագիզիան տեղի տայ հոգեւոր ինքնասպանութեան առջեւ, որպէսզի հայ homo-ն դառնայ homunculus եւ մեռնի ապազգայնացմամբ» [2, էջ 464]:

Տարածության մեջ հայկական ինքնության բաղադրիչների կորուստն ակնհայտ երևում է այն բանում, որ նույնիսկ սփյուռքի ամենաավանդական համայնքներում՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքում, դրանք ակնհայտ նահանջ են ապրում: Դա դրսևորվում է ինչպէս խառնամուսնությունների աճով, այնպէս էլ հայկական դպրոցներ հաճախողների թվաքանակի նվազմամբ, լեզվի տիրապետման, մշակութային հաղորդակցության նահանջով և ազգային ինքնագիտակցության ձևափոխմամբ:

Այսպիսով, կյանքը ցույց է տվել, որ ազգային ինքնության ավանդական հենասյուները, թեև ժամանակի ընթացքում որոշակիորեն կարողացել են ապահովել հայ ինքնության պահպանումը սփյուռքում, այնուամենայնիվ, ներկայում միայն դրանց միջոցով այլևս հնարավոր չէ լուծել սփյուռքում ազգային ինքնության պահպանման խնդիրը: Հետևաբար, առաջ է գալիս նոր մոտեցումների հրամայականը:

Հայոց պետականությունը՝ սփյուռքում ազգային ինքնության առանցք

21-րդ դարում սփյուռքահայության շրջանում ազգային ինքնության հենասյուն կարող է դառնալ հայոց պետականության գաղափարը: Վերջինս ընդհանուր առմամբ հանգում է հզոր հայրենի պետություն կերտելու գաղափարին՝ որպես համայն հայության հարատևման ու զարգացման երաշխիք, քանի որ «Ինքնիշխան պետականությունը հայրենի հողի վրա ազգի ֆիզիկական ու հոգևոր գոյատևման ու բարգավաճման, ազգային ինքնությունը պահպանելու գլխավոր երաշխիքն է» [3, էջ 33]:

Այն, ըստ էության, հանգում է անգամ պետականակենտրոնության գաղափարին, քանի որ այդ դեպքում պետության շահը, նրա անվտանգության ու զարգացման հարցերը վեր են դասվում անհատական, խմբակային, կուսակցական և այլ շահերից [մանրամասն տե՛ս 4, էջ 53-59]: Յուրաքանչյուր հայ անհատի, խմբի, կուսակցության և այլնի (լինի սփյուռքում, թե՛ հայրենիքում) մտահոգության թիվ մեկ առարկան դառնում է Հայաստանի՝ որպես համայն հայության ազգային պետության հզորացումը:

Հզոր հայկական պետականության կերտման գաղափարախոսությունը՝ որպես սփյուռքում հայ ինքնության պահպանման հենասյուն, ունի առավելություններ ինքնության այլ բաղադրիչների նկատմամբ: Առաջին հերթին, դա նրա միավորիչ հատկությունն է: Վերջինս բխում է այն հանգամանքից, որ հզոր հայրենիքի գաղափարը չի ենթադրում շերտավորումներ կամ մասնատվածություն:

Ինչպես հայտնի է, սփյուռքը միատարր հանրույթ չէ: Այն տարբեր չափորոշիչներով՝ լեզվական, կրոնադավանանքային, կուսակցական, տարածքային և այլն, բաժանվում է բազմաթիվ խմբերի.

- *Լեզվական* չափորոշիչով սփյուռքը բաժանվում է հայախոսների և ոչ հայախոսների: Վերջիններս իրենց հերթին բաժանվում են այն լեզուներով խոսող հանրույթների, որոնց տիրապետում են որպես առաջին լեզու (անգլիախոսներ, ֆրանսախոսներ, ռուսախոսներ և այլն):
- *Կրոնադավանանքային* հիմքով սփյուռքը բաժանվում է նախ՝ քրիստոնյա հայերի և հիմնականում իսլամացված հայերի սերունդների: Իսկ քրիստոնյա հատվածն իր հերթին բաժանվում է տարբեր հարանվանությունների՝ դավանանքային ուղղությունների պատկանող հայերի (հիմնականում՝ հայ առաքելականներ, կաթողիկեներ, ավետարանականներ):

- *Կուսակցական* չափորոշիչով սփյուռքը բաժանվում է դաշնակցական, հնչակյան և ռամկավար ազատական շերտերի՝ ՀՅԴ, ՄԴՀԿ և ՌԱԿ կուսակցությունների անդամների և համակիրների, ինչպես նաև անկուսակցականների՝ որևէ կուսակցության չպատկանող և չհամակրող հայերի:
- *Տարածքային* չափորոշիչով սփյուռքը բաժանվում է տարբեր տարածաշրջանների ու երկրների հայ համայնքների, որոնք, իրենց վրա կրելով տարբեր լեզվական և քաղաքակրթական ազդեցություններ, այդ կերպ տարբերվում են միմյանցից: Տարբեր տարածաշրջանների ու երկրների հայ համայնքները կարող են միմյանցից տարբերվել նաև աշխարհաքաղաքական կողմնորոշումների առումով (օրինակ՝ ԱՄՆ-ի և Ռուսաստանի հայ համայնքները):

Հայ ինքնության ավանդական հենասյուներից միակը, որը չի ենթադրում ներքին տարաբաժանումներ, ցեղասպանության հիշողությունն է: Սակայն վերջինս սփյուռքում, հայ ինքնության փոխակերպման հետ մեկտեղ, ինքն էլ է ենթարկվում փոխակերպման՝ դիտվելով որպես տվյալ երկրի պատմության մի մաս:

Արտերկրի հայ համայնքների ներկայացուցիչները, խորապես ընդելուզվելով իրենց երկրների հասարակությունների մեջ, կրում են ինքնության փոփոխություն, օրինակ՝ *ամերիկաբնակ կամ ֆրանսաբնակ հայից* վերածվելով *հայկական ծագմամբ ամերիկացու կամ ֆրանսիացու*: Եթե առաջինի դեպքում անձի ազգային ինքնությունը հայ լինելն է, իսկ ամերիկաբնակ կամ ֆրանսաբնակ լինելը՝ սոսկ հատկանիշ, որը ցույց է տալիս նրա բնակության վայրը, ապա երկրորդի պարագայում անձի ինքնությունն արդեն ֆրանսիացի կամ ամերիկացի լինելն է, իսկ հայկական ծագումը կրկին սոսկ հատկանիշ է, որն այս անգամ բնութագրում է նրա արմատները: Այս երևույթը հատկապես բնորոշ է արևմտյան երկրների հայ համայնքներին, որտեղ անձի ազգային ինքնության որոշման հարցում գերակայությունը տրվում է քաղաքացիական՝ տվյալ պետությանը պատկանելության, այլ ոչ թե էթնիկ բաղադրիչին:

Ինքնության փոխակերպումը տեղի է ունենում ոչ միայն հայ համայնքի ներկայացուցիչների ինքնընկալումներում, այլև ընդունող հասարակության ընկալումներում: Հատկապես արևմտյան (ամերիկյան, ֆրանսիական և այլն) հասարակությունները, որտեղ պետությունը վարում է քաղաքա-

ցիական հիմքով էթնիկ խմբերի կլանման քաղաքականություն, դիտում են ազգային փոքրամասնություններին, այդ թվում՝ հայ համայնքներին, նախ և առաջ որպես ամերիկացիներ, ֆրանսիացիներ և այլն՝ անկախ իրենց էթնիկ պատկանելությունից:

Միացյալ Նահանգներում, օրինակ, դա արտացոլվում է երկրի նախագահների, այլ պետական գործիչների՝ հայ համայնքին ուղղված ուղերձներում, որոնք հիմնականում առնչվում են ցեղասպանությանը: Բերենք որոշ օրինակներ.

- ԱՄՆ նախագահ Ջորջ Բուշ կրտսերը 2008թ. ապրիլի քսանչորսյան ուղերձում ասում է. «Մենք երախտագետ ենք այն բազմաթիվ ներդրումների համար, որ *հայկական ծագմամբ ամերիկացիները* (ընդգծումը հեղինակինն է- Վ.Հ.) կատարել են մեր պետության մեջ» [5, էջ 116]:
- Նույն թվականի հունվարի 19-ին նախագահի թեկնածու Բարաք Օբաման նախընտրական արշավի շրջանակներում հայտարարում է. «Ես հպարտ եմ իմ հաստատուն դիտարկումներով այն հարցերի վերաբերյալ, որոնք առնչվում են Միացյալ Նահանգներում բնակվող մեկ և կես միլիոն *հայկական ծագմամբ ամերիկացիներին* (ընդգծումը հեղինակինն է- Վ.Հ.)» [5, էջ 117]:
- 2009թ. ապրիլի 24-ին արդեն նախագահ Բ.Օբաման նշում է. «Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները հարուստ երկիր է մեծապես *հայկական ծագում ունեցող շատ ամերիկացիների* (ընդգծումը հեղինակինն է- Վ.Հ.) շնորհիվ, ովքեր իրենց ավանդն են ունեցել մեր հասարակության մեջ ...» [5, էջ 159]:
- 2010թ. ապրիլի 24-ին Բ.Օբաման նշում է. «*Հայկական ծագումով ամերիկացիներին սերունդները* (ընդգծումը հեղինակինն է- Վ.Հ.) հարստացրել են մեր համայնքները, խթանել են տնտեսությունն ու ամրապնդել ժողովրդավարությունը» [5, էջ 160]:

Հայ ինքնության հիշյալ փոխակերպման հետևանքով ցեղասպանության պատմական հիողությունն էլ է ենթարկվում փոխարկման՝ ներծծվելով այդ երկրների պատմության մեջ և դիտվելով որպես ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի կամ այլ երկրների պատմության մի մաս (հայոց պատմության մաս լինելուն զուգահեռ կամ նույնիսկ՝ դրանից առավել): ԱՄՆ հայ համայնքի օրինակով այս երևույթը ցույց է տվել ազգագրագետ, ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի տնօրեն Հ.Մարությանը [տե՛ս 6, էջ 47-54]:

Եվ ինչպես ինքնության, այնպես էլ ցեղասպանության պարագայում սույն փոխակերպումը տեղի է ունենում ոչ միայն հայ համայնքների ինքնընկալումներում, այլև ընդունող հասարակության կամ երկրի ընկալումներում, ինչի դրսևորում է այն, որ Հայոց ցեղասպանության մասին ԱՄՆ նախագահ Բարաք Օբամայի 2015թ. ապրիլյան «...ուղերձում բացակայում է անդրադարձ Հայաստանին և աշխարհի հայությանը, ինչպես նաև Թուրքիային: Ցեղասպանության հիշատակումը ներկայացված է որպես *ներամերկյան խնդիր* (ընդգծումը հեղինակինն է- Վ.Հ.)» [5, էջ 79]:

Պետականակենտրոնության կամ հզոր հայրենի պետության գաղափարախոսությունը շահեկանորեն տարբերվում է ազգային ինքնության վերոհիշյալ ավանդական հենասյուներից հետևյալ հատկանիշների շնորհիվ.

1. Նախ, ինչպես արդեն նշվեց վերը, այն չունի բաժանարար հատկություն: Հակառակը՝ միավորում է տարալեզու, տարադավան, տարբեր կուսակցությունների պատկանող կամ համակրող, տարբեր տարածաշրջաններում ու երկրներում ապրող հայերին մեկ ընդհանուր գաղափարի շուրջ:
2. Ի տարբերություն ցեղասպանության պատմական հիշողության, այն զերծ է այլ ժողովուրդների պատմական հիշողության մեջ ներծծվելու, այլ երկրների պատմության մաս դառնալու վտանգից:

Ներքին և արտաքին նախադրյալները

Հայ ժողովրդի պարագայում պետականակենտրոնության կամ հզոր պետություն կերտելու գաղափարախոսության՝ ազգային ինքնության հենասյուն դառնալու համար առկա են և՛ ներքին, և՛ արտաքին նախադրյալներ: Ներքինն այն է, որ ներկայի հայկական զույգ պետությունները՝ ՀՀ-ն և ԱՀ-ն, առավելագույնս են համապատասխանում ազգային պետության նկարագրին՝ հաշվի առնելով նրանց բնակչության առավելագույն էթնիկ միատարրությունը: Ասել է թե՛ սա այն դեպքն է, երբ ազգ և պետություն հասկացությունները գրեթե նույնանում, դառնում են հոմանիշներ:

Ամերիկյան քաղաքագիտության հսկաներից Մեմյուել Հանթինգթոնն առանձնացնում է ազգային ինքնության երկու տեսակ՝ քաղաքացիական և էթնիկ [տե՛ս 7, p. 29]: Հայաստանն այն դեպքն է, երբ ինքնության հիշյալ երկու տեսակները ոչ միայն հակադրության մեջ չեն մտնում միմյանց հետ, այլև ներդաշնակ համատեղվում են: Շնորհիվ ՀՀ և ԱՀ էթնիկ միատարրության և հայ ժողովրդի մոտ պատմականորեն ձևավորված ու ամրապնդված

բարձր ազգային ինքնագիտակցության, ինչպես անհատական, այնպես էլ հավաքական ընկալումներում ինքնության քաղաքացիական-տարածքային (պատրիոտիզմ) և էթնիկ-ծագումնաբանական (նացիոնալիզմ) [տե՛ս 7, p. 29] ձևերը միաձուլվում են՝ կազմելով մեկ ամբողջություն:

Ինչ վերաբերում է արտաքին նախադրյալներին, ապա դրանք վերջին շրջանում միջազգային ասպարեզում, մասնավորապես՝ ԱՄՆ արտաքին քաղաքականության մեջ նկատվող միտումներն են: Ելույթ ունենալով ՄԱԿ Գլխավոր վեհաժողովի 73-րդ նստաշրջանում (2018թ. սեպտեմբեր)՝ նախագահ Դոնալդ Թրամփը հայտարարեց, որ ԱՄՆ-ը հրաժարվում է գլոբալիզմից և նախապատվությունը տալիս է պատրիոտիզմին¹: Չխորանալով մանրամասների մեջ (թեմայից չչեղվելու նպատակով)՝ նշենք միայն, որ հիշյալ հայտարարությունն իր արտացոլումը գտնում է նաև գործնական քաղաքականության մեջ:

Եթե ԱՄՆ-ի նման մեծ տերությունն է գիտակցում պատրիոտիզմի, այն է՝ հզոր պետություն ունենալու անհրաժեշտությունն իր բնակչության բարեկեցությունն ու հարատևությունն ապահովելու համար, ապա Հայաստանի պես երկրներն առավել ևս պետք է տեղ տան այդ գաղափարին: Եվ եթե ԱՄՆ-ը գնում է այդ ճանապարհով, ապա այլ երկրները, այդ թվում՝ Հայաստանը, կարող են որդեգրել նույն սկզբունքը:

Հայրենադարձության գործոնը

Հզոր ազգային պետականությունը կարող է լինել սփյուռքում հայ ինքնության պահպանման առանցք նաև հայրենադարձության գաղափարախոսության տեսանկյունից: Չէ՞ որ որևէ ժողովրդի պարագայում արտերկրում ազգային ինքնության պահպանումն ինքնանպատակ չէ: Դրա վերջնանպատակը վերադարձն է հայրենիք: Եթե չկա հայրենիք վերադառնալու խնդիր, ապա ինքնության պահպանումն էլ մեծ հաշվով զրկվում է իմաստից:

Մենք հեռու ենք հայրենադարձությունը պարզ միգրացիայի հանգեցնելու գայթակղությունից, երբ մարդիկ աղքատ և անապահով երկրներից տեղափոխվում են հարուստ և անվտանգ երկրներ: Հասկանալի է, որ հայրենադարձության պարագայում՝ ի տարբերություն պարզ միգրացիայի, կարևոր դերակատարություն ունի հոգևոր-գաղափարական գործոնը՝ հայրենիք վերադառնալու ներքին մղումը²:

¹ Ելույթի տեսագրությունը տե՛ս <https://www.youtube.com/watch?v=KKRpEuyEHqc>

² Դա ապացուցվել է ինչպես հայրենի, այնպես էլ միջազգային փորձով, ինչի վրա, թեմայից չչեղվելու նպատակով, չենք ծանրանում՝ հարցի քննությունը թողնելով այլ պատեհ առիթի:

Դրանով հանդերձ, հարկ է հաշվի առնել, որ ներկայում սփյուռքահայությունը կազմում է ցեղասպանության ենթարկվածների ու տարագրվածների չորրորդ սերունդը, որի ազգային ինքնագիտակցության մակարդակը համեմատաբար նվազել է: Հետևաբար, բացի հայրենասիրական մղումներից, մեր օրերում հայրենադարձության համար կարևոր գործոններ են նաև հայրենի պետությունում անվտանգության և բարեկեցության մակարդակը, ինչը կրկին հանգում է վերջինիս հզորության գաղափարին:

Հզոր պետականություն և ազգային ինքնություն

Այսպիսով, կայացած ու հզոր ազգային պետականությունն ունի բոլոր նախադրյալները սփյուռքում դառնալու հայ ինքնության հենասյուն: Ասվածը բնավ չի նշանակում, որ այն իրենով պետք է փոխարինի ինքնության մյուս բաղադրիչներին՝ լեզու, կրոն, մշակույթ, պատմական հիշողություն և այլն: Այն պարզապես պետք է լինի սփյուռքահայի ազգային ինքնագիտակցության առանցքում՝ իրենով սնելով և ուժեղացնելով նաև հայ ինքնության մյուս բաղադրիչները:

Իսկ դրա իրականացման եղանակը հետևյալն է: Հզոր հայրենի պետականությունը.

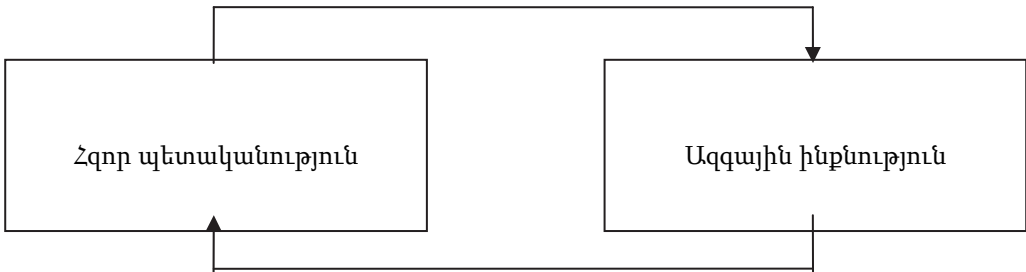
1. ազատում է սփյուռքահայությանը պետականագուրկ ժողովրդի բարդույթից,
2. ներշնչում է ազգային հպարտության (հայությանը պատկանելու հպարտության) զգացում,
3. մղում է ամրապնդելու և ավելի վառ կերպով արտահայտելու հայությանը սեփական պատկանելությունը, ինչն էլ իր հերթին մղում է սփյուռքահային առավել նախանձախնդիր լինել հայոց լեզվի, քրիստոնեական հավատի, հայ մշակույթի, պատմական հիշողության պահպանման և ամրապնդման հարցում,
4. մղում է նաև մասնակից լինել հայրենի պետականության (ՀՀ և ԱՀ) շարունակական զարգացումն¹ ու հզորությունն ապահովելու գործին:

¹ Մեր օրերում բավական շատ է օգտագործվում «մարտահրավեր» հասկացությունը: Կարծում ենք, 21-րդ դարում յուրաքանչյուր պետության և ազգի համար ամենալուրջ մարտահրավերներից մեկը սեփական երկրի շարունակական զարգացման ապահովումն է: Այստեղ «զարգացում» հասկացությունն օգտագործվում է ամենալայն իմաստով՝ տնտեսական, գիտակրթական, տեխնոլոգիական, մշակութային, ռազմական, ժողովրդագրական և այլն: Առանց շարունակական և համապարփակ զարգացման ցանկացած պետություն դատապարտված է հետամնացության և վերջնարդյունքում՝ գաղութացման զարգացած պետությունների կողմից: Պատահական չէ, որ հաճախ «անվտանգություն» և «զարգացում» հասկացությունները դիտվում են որպես հոմանիշներ, քանզի առանց ցարգացման անհնար է ապահովել, անգամ պատկերացնել որևէ երկրի անվտանգությունը:

Այսպիսով, ձևավորվում է յուրահատուկ «փակ շրջան», սակայն ոչ թե բացասական, այլ դրական իմաստով: Մի կողմից՝ հզոր ազգային պետականությունն է ապահովում ազգային ինքնագիտակցության վերելքը սփյուռքում, իսկ մյուս կողմից՝ բարձր ազգային ինքնագիտակցությունը մղում է սփյուռքին գործունե մասնակցություն ունենալ հայրենի պետության զարգացմանը՝ ապահովելով վերջինիս հզորությունը: Այս կերպ հզոր հայկական պետականությունը և բարձր ազգային ինքնագիտակցությունը սփյուռքում դառնում են միմյանց փոխլրացնող և միմյանց գոյությունն ապահովող մեկ ամբողջի՝ հայության կամ հայկական աշխարհի (հանրության) երկու անկապտելի բաղադրիչներ (տե՛ս *Գծապատկեր 1*):

Գծապատկեր 1

Հզոր պետականության և ազգային ինքնության միասնականությունը

Հզոր հայկական պետականության՝ որպես 21-րդ դարում սփյուռքի ազգային ինքնության հենասյան մասին դրույթը հիմնավորվում է նաև միջազգային, մասնավորապես՝ հրեական փորձով: Հակառակ հրեական սփյուռքի նախանձեղի հնարավորություններին, դժվար է պատկերացնել, թե ինչ վիճակում կլինեն այն այսօր, եթե չլիներ Իսրայել պետությունը՝ իր տնտեսական, գիտատեխնոլոգիական, ռազմական, կրթական և այլ հզորությամբ: Չմոռանանք այս համատեքստում, որ հրեությունը 20-րդ դարի սկզբին՝ նախքան Իսրայել պետության ձևավորումը, իր ողջ ֆինանսական և կազմակերպչական ներուժով հանդերձ, որպես էթնիկ ընդհանրություն գտնվում էր անհետացման եզրին:

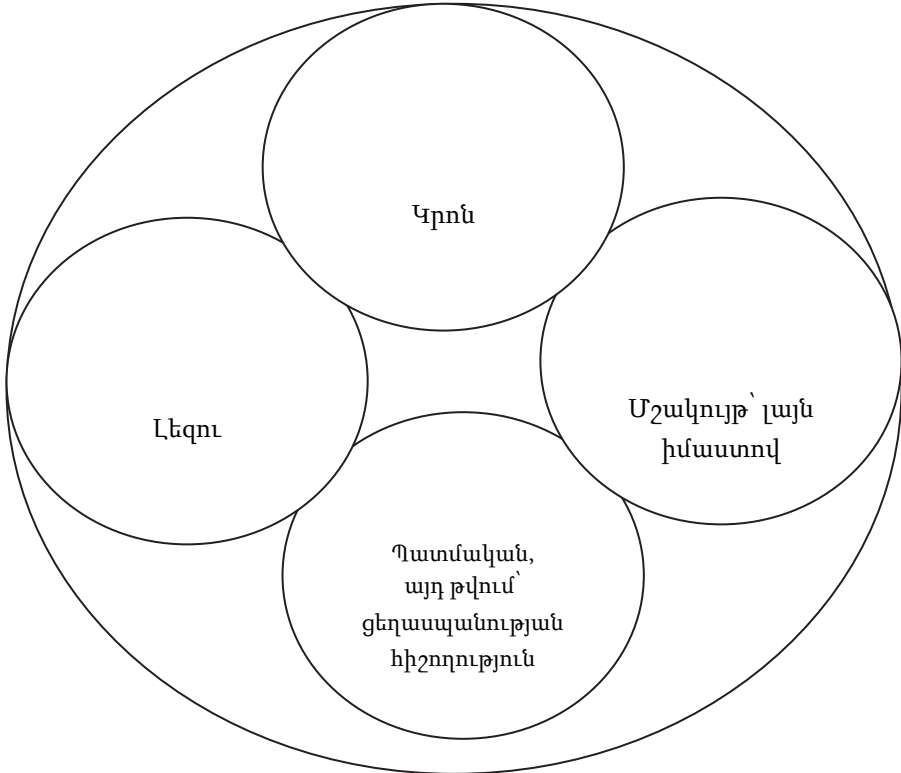
***Սփյուռքում հայ ինքնության կառուցվածքը
կամ՝ ամփոփման փոխարեն***

Ամփոփելով սույն աշխատանքը՝ հարկ ենք համարում առանձնացնել սփյուռքում հայկական ինքնության կառուցվածքային երկու տարատեսակ.

1. Ապակենտրոն-հորիզոնական, երբ ինքնության առանձին բաղադրիչները, որոշակի փոխադարձ կապի մեջ լինելով հանդերձ, այնուամենայնիվ, պահպանում են իրենց ինքնությունությունը: Նրանք հարաբերականորեն անկախ են միմյանցից: Կարելի է առանձնացնել չորս այդպիսի հիմնական բաղադրիչ՝ լեզու, կրոն, մշակույթ՝ լայն իմաստով, և պատմական, այդ թվում՝ ցեղասպանության հիշողություն (տե՛ս Գծապատկեր 2):

Գծապատկեր 2

Միյուտքում հայ ինքնության ապակենտրոն-հորիզոնական կառուցվածքը

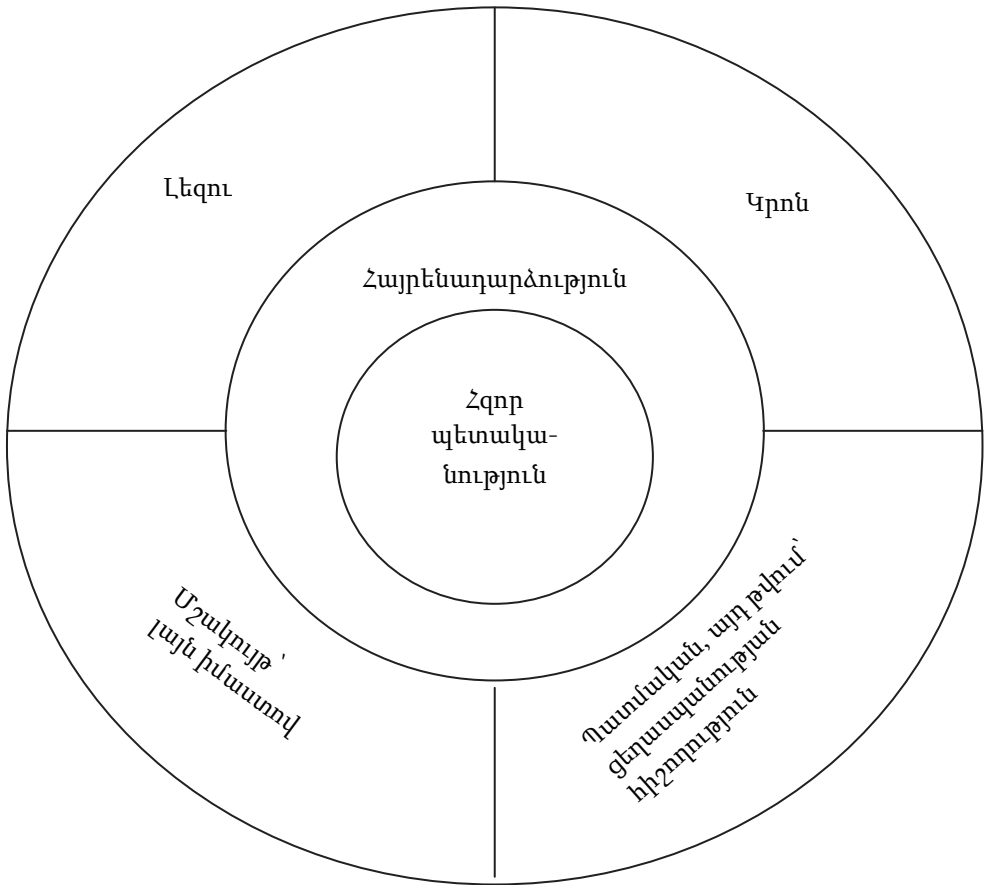
2. Կենտրոնաձիգ-ուղղահայաց, երբ ինքնության բաղադրիչները գտնվում են աստիճանակարգային (հիերարխիկ) հարաբերակցության մեջ: Այս դեպքում ինքնությունը խարսխված է կենտրոնական գաղափարի վրա, որն էլ կազմում է նրա առանցքը կամ առաջին աստիճանի բաղադրիչը: Այս առանցքային բաղադրիչից բխում է (են) երկրորդ աստիճանի գաղափար-բաղադրիչ(ներ)ը, որ(ոնց)ից էլ բխում է (են) երրորդ աստիճանի գաղափար-բաղադրիչ(ներ)ը: Եվ այսպես շարունակ: Այս կառուցվածքում, ըստ էության, յուրաքանչյուր վերին բաղադրիչ-գաղափար(ներ)ը առանցք են հանդիսա-

նում իրենցից անմիջականորեն ցածր գտնվող գաղափար-բաղադրիչ(ներ)ի համար. առաջին աստիճանում գտնվող(ներ)ը երկրորդում գտնվող(ներ)ի համար, վերջին(ներ)ս՝ երրորդում գտնվող(ներ)ի և այսպես շարունակ:

Սփյուռքահայի ազգային ինքնության կենտրոնաձիգ-ուղղահայաց կառուցվածքը կարող է լինել եռաստիճան, որի առաջին աստիճանում կամ առանցքում պետք է լինի հզոր պետականության գաղափարը, որից բխելով՝ հայրենադարձության գաղափարը և վերջինիցս էլ բխելով՝ լեզուն, կրոնը, մշակույթը՝ լայն իմաստով, և պատմական, այդ թվում՝ ցեղասպանության հիշողությունը (տե՛ս *Գծապատկեր 3*):

Գծապատկեր 3

Սփյուռքում հայ ինքնության կենտրոնաձիգ-ուղղահայաց կառուցվածքը

Հայ իրականության մեջ մինչ օրս գործել է սփյուռքահայի ազգային ինքնության առաջին՝ ապակենտրոն-հորիզոնական կառուցվածքը, որը, լավ

թե վատ, նպաստել է սփյուռքում հայ ինքնության պահպանմանը: Անկախ պետականության առկայության պայմաններում, սակայն, այն այլևս ժամանակավրեպ է: Ներկա փուլում նպատակահարմար է անցում կատարել կենտրոնաձիգ-ուղղահայց կառուցվածքին, որը կլինի ավելի արդյունավետ:

Նոյեմբեր, 2018թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

1. *Նաթալի Շ.*, Թուրքերը եւ մենք, Եր., 2015:
2. *Նժդեհ Գ.*, Բաց նամակ Մայքլ Արլենին, Հատընտիր, Եր., «Ամարաս», 2006:
3. *Հակոբյան Հ.Վ.*, Տարագիր հայության հայրենիք վերադառնալու պահանջի պատմական ու իրավական հիմքերը, Եր., «Աստղիկ», 2002:
4. *Հովյան Վ.*, Պետականակենտրոնությունը՝ Հայրենիք-Սփյուռք միասնականության առանցք, «Գլոբուս», 2017, թիվ 1, էջ 53-59:
5. *Ջոյան Ս.*, ԱՄՆ նախագահները Հայոց ցեղասպանության մասին (խուսանավող դիսկուրսի իմաստա-գործաբանական վերլուծություն), Եր., «Լիմուշ», 2015, էջ 116:
6. *Մարության Հ.*, Ցեղասպանության հարյուրամյա հիշողությունը և «ամերիկահայ ազգության» ձևավորման գործընթացը, Հայկական ինքնության խնդիրները 21-րդ դարում, գիտաժողովի զեկուցումներ, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2013:
7. *Huntington S.P.*, Who We are? America's Great Debate, New Delhi: Penguin Books, 2004.

ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.

ՀԱՅ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ՍՓՅՈՒՌՔՈՒՄ 21-ԴՐ ԴԱՐՈՒՄ

Վահրամ Հովյան

Ամփոփագիր

Հայ ինքնության ավանդական բաղադրիչները ժամանակի ընթացքում կայուն նահանջ են ապրել սփյուռքում: Ներկայում միայն դրանցով այլևս հնարավոր չէ լուծել հայապահպանության խնդիրն արտերկրում: Հետևաբար, առաջ է գալիս նոր մոտեցումների հրամայականը, որոնք հայ ինքնությունը, ավանդական բաղադրիչներից բացի, կհարստացնեն նոր հենասյուներով և կառաջարկեն ինքնության կերտման նոր սկզբունքներ:

21-րդ դարում սփյուռքահայի ինքնության ապակենտրոն-հորիզոնական կառուցվածքը նպատակահարմար է փոխարինել կենտրոնաձիգ-ուղղահայաց կառուցվածքով, որի առանցքում կլինի հզոր ազգային պետությունը: Նրանից

կրիսիսի հայրենադարձության գաղափարախոսությունը, իսկ վերջիններից էլ՝ լեզուն, կրոնը, մշակույթը, պատմական հիշողությունը:

ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ И ИДЕНТИЧНОСТЬ: СТРУКТУРА АРМЯНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ДИАСПОРЕ В XXI ВЕКЕ

Ваграм Овян

Резюме

Компоненты армянской идентичности в диаспоральной среде со временем претерпели определенный регресс. Сегодня только их недостаточно для решения задачи сохранения армянского идентитета за рубежом. Следовательно, на первый план выступает императив разработки новых подходов, которые, помимо имеющихся компонентов, обогатят армянскую идентичность новыми краеугольными камнями и выдвинут новые принципы формирования идентичности.

В XXI веке целесообразно заменить децентрализованно-горизонтальную идентичности армян диаспоры централизованно-вертикальной структурой, основу которой должно составлять мощное национальное государство. Из этого последует идеология репатриации, а отсюда уже – армянский язык, религия, культура, историческая память.

STATEHOOD AND IDENTITY: THE STRUCTURE OF THE ARMENIAN IDENTITY IN DIASPORA IN THE 21ST CENTURY

Vahram Hovyan

Resume

The traditional elements of the Armenian identity had consistently regressed in the Diaspora. Currently, they are no longer sufficient to preserve Armenian identity in the Diaspora. Therefore, there is an imperative of new approaches that would enrich the traditional elements of the Armenian identity with new cornerstones and offer new principles of identity building. In the 21st century the decentralized/horizontal structure of the Diaspora Armenian identity needs to be replaced with a centralized/vertical structure focused on the powerful nation-state. The ideology of repatriation would stem from that followed by language, religion, culture and historical memory.